

DİYARBAKIR SURLARINDA FİGÜRATİF YORUMLAR

Yazar

Doç. Dr. Sahure YARIŞ

Bu kitap; Cumhuriyetimizin 100. Yılı ve Dicle Üniversitesi'nin kuruluşunun 50. Yılı münasebetiyle Dicle Üniversitesi Rektörlüğü tarafından basılmıştır.

© Copyright 2023 - Baskı: 1. Basım

Bu kitabın yayın hakları Dicle Üniversitesi Rektörlüğü'ne aittir. Kısmen veya tamamen yeniden basımı ve yeniden yayını için Dicle Üniversitesi Rektörlüğü'nden yazılı izin alınmalıdır. "Kitapta yer alan çalışmaların bilimsel sorumluluğu yazar (lar)a aittir."

ISBN
978-625-399-422-8

Dicle Üniversitesi Kültür Yayınları
Dicle Üniversitesi 50. Yıl Anısına / Yayın-10

Kitap Adı
Diyarbakır Surlarında Figüratif Yorumlar

Dicle Üniversitesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Mehmet KARAKOÇ- Rektör

Yazar
Sahure YARIŞ
ORCID iD: 0000-0002-1789-7470

50. Yıl Etkinlikleri Proje Editörü
Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ-Rektör Yardımcısı

Yayın Koordinatörü
Yasin DİLMEN

Yayıncı Sertifika No
47518

Sayfa ve Kapak Tasarımı
Akademisyen Dizgi Ünitesi

Baskı ve Cilt
Hazar Matbaacılık

Kapak Tasarımı
Öğr. Gör. Sefer DÜNDAR

Bisac Code
ARC005000

Ön Kapak Resim: İç Kale doğu yön
Arka Kapak Resim: Yedi Kardeş Burcu

DOI
10.37609/akya.2834

Yayıncı Firma Akademisyen Yayınevi
www.akademisyen.com

Kütüphane Kimlik Kartı
Yarış, Sahure.

Diyarbakır Surlarında Figüratif Yorumlar / Sahure Yarış.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2023.
132 s. : harita, fotoğ, çizim. ; 195x275 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253994228

GENEL DAĞITIM

Dicle Üniversitesi Rektörlüğü

21280-Diyarbakır Tel: +90 412 241 10 00 Fax: +90 412 248 82 16
E-Mail: gensek@dicle.edu.tr

TAKDİM

Sanat, edebiyat, tarih, şehir mimarisi ve toplumsal yapıyla yoğrulan büyük medeniyetler, asırlar boyunca insanlık tarihinin kültürel hafızasına derin izler bırakmıştır. Ayrıca bu medeniyetlerin coğrafi konumu, ticarî ağı ve siyasî otoritesi bir sonraki neslin gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Bu öneme istinaden medeniyetlerin kültürel birikiminin kayıt altına alınması zarureti ortaya çıkmıştır. Doğru bilginin inşası ve gelişimi sürecinde sanat, tarih, edebiyat, folklor, giyim-kuşam, yeme-içme kültürü, siyasî ve askerî yapı ile şehrin mimarisi gibi daha pek çok alanda yapılan incelemeler çeşitli yayınlar vesilesiyle toplumsal bellekte yer edinmiştir.

Elinizdeki bu kitap, Dicle Üniversitesi'nin 50. yıl etkinlikleri kapsamında geniş bir yelpazede ve çeşitli kategorilerde hazırlanan armağan eserlerinden biridir. Söz konusu projede 2015 yılında UNESCO kültür mirası listesine alınan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri kültürel, mimari ve tarihi özellikleri ile tescillenmiş, uzunluğu bakımından dünyanın ikinci sırasındaki Diyarbakır Surlarının kültürel belleğinin gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmektedir. Diyarbakır Sur duvarlarındaki figürlerin tarihi, kültürel birikimi ve ikonografik anlamda bize ve gelecek kuşaklara ne anlatmak istedikleri bu projenin temelini oluşturmaktadır.

Dicle Üniversitesi'nin 50. yıl etkinlikleri kapsamında geniş bir yelpazede ve çeşitli kategorilerde hazırlanan armağan eserlerden biri de Diyarbakır Surlarındaki figürlerin güncel verilerle hazırlanarak insanlık hizmetine sunan bu kitap olmuştur. Sur duvarlarına işlenen figürlerin tarihi, kültürel değerleri mercek altına alınmıştır.

Dicle Üniversitesi'nin 50. yıl etkinlikleri kapsamında armağan eserler şeklinde hazırlanan ve ilgili okurlara sunulan bu kaynak eserler ile Diyarbakır'ın ilmî, edebî, tarihî ve kültürel derinliği insanlığa bir kez daha hatırlatılarak şehrin geçmiş ile olan bağlarının daha da güçlenmesine vesile olacaktır. Kültür dünyamıza bir katkı ve Diyarbakır şehrine karşı bir vazife ifası olarak gördüğümüz bu projede emeği geçen *Ellinci Yıl Etkinlikleri* proje editörü Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız'a, kitap basımında desteklerini esirgemeyen Sur Belediyesi Başkan Vekili Asım Solak Beyefendi'ye ve bu değerli eseri hazırlayan Doç. Dr. Sahure Yariş'a teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mehmet KARAKOÇ
Dicle Üniversitesi Rektörü

TAKDİM

Mezopotamya'nın bereketli topraklarına sahip Diyarbakır, tarih boyunca kültürel bir kavşak olma özelliği ile farklı din ve etnik kökenli insanların barış, kardeşlik ve toplumsal uzlaşmayla bir arada yaşadıkları bir dünya kentidir. Kentin dokusu ile tarihi geçmişini yansıtan mimari üslubu ve kültürel zenginliği Diyarbakır'ı yaşayan açık hava müzesi niteliğine taşımaktadır.

Diyarbakır, doğu ve batı arasındaki tarihi İpek Yolu üzerinde bulunduğundan dolayı ticaretin kalbi olmuştur. Kentin ticaret merkezi olması bu topraklarda birçok medeniyetin kurulmasını sağlamıştır. İslam öncesinde Asurlular, Aramiler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Partlar, Büyük Tigran İdaresi, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar. 639 yılında Hz. Ömer döneminde fethedilen kent, İslami idarelerle tanışarak sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdaniler, Mervaniler, Selçuklular, İnaloğulları, Nisanoğulları, Artuklular, Eyyubiler, Akkoyunlular, Safeviler ve son olarak da Osmanlıların egemenliğine geçmiştir. Bu medeniyetlerin tarihini, kültürünü Diyarbakır'a ilmek ilmek işleyerek kentte tarihi, anıtsal ve geleneksel yapılar inşa edilmiştir.

Kentin ilk yerleşim merkezi olan tarihi ve kültürel değerleri ile önemini koruyan Suriçi Bölgesi, 2015 yılında UNESCO kültür mirası listesine alınan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri kültürel, mimari ve tarihi özellikleri ile tescillenmiştir. Uzunluğu bakımından dünyanın ikinci sırasındaki Surları ile çevrili Suriçi Bölgesinde kentin tarihi kimliği ve kültürünü yansıtan cami, kilise, köprü, medrese, han, hamam, geleneksel ev örnekleri vb. yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar, özgün mimari özellikleri ile kent kültürü ve kimliğinin oluşmasında önemli katkı sağlayan mimari miraslardır. Bu mirasın en önemlilerinden biri şehri kalkan balığı gibi kuşatan ve Karacadağ'ın bazalt taşlarından inşa edilmiş olan surlardır.

Diyarbakır surları; şehre hâkim bir konumda, medeniyetlerin mirası olarak tarihsel önemini muhafaza etmiştir. Kültürel ve estetik dokusunu koruyarak günümüze kadar gelen bu surlar, kitabeleri ve kabartmaları ile şehrin bir açık hava müzesi gibi görünmesinde hep ön planda olmuştur.

“Diyarbakır Surlarında Figüratif Yorumlar” isimli bu kitap ile Diyarbakır Surlarının kültürel belleğinin gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmektedir. Diyarbakır Sur duvarlarındaki figürlerin tarihi, kültürel birikimi ve ikonografik anlamda bize ve gelecek kuşaklara ne anlatmak istedikleri kitabın temelini oluşturmaktadır. Diyarbakır surlarında farklı devletlerin imar ve onarım çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalarda figüratif süslemeler, genel süsleme anlayışı içerisinde ikonografik açılımları ile yerel unsurlarla birleşerek bir sentez oluşturmuştur. Yapılan bu çalışmayla oluşturulan sentezin hem kendi içinde hem de bulunduğu bölge açısından etkileşimi irdelenerek Diyarbakır’ın sosyo-kültürel tarihine olduğu kadar, incelenen dönemlerin de sanatsal anlayışlarının yeniden anlatılması bakımından önem arz etmektedir.

Kentimizin kültürel mirasının korunması adına ve Dicle Üniversitemizin 50. yıl etkinlikleri kapsamında geniş bir yelpazede ve çeşitli kategorilerde hazırlanan armağan eserlerden biri Diyarbakır Surlarında işlenen figürlerin tanıtılması amacıyla hazırlanan bu çalışmadır.

Sur Belediye Başkanlığı olarak geçmişe ışık tutarak geleceğimizi aydınlatmaya matuf bu eserin ortaya çıkmasında emeği geçen, katkı sunan tüm paydaşlara, şehrimiz, ülkemiz ve tarihimiz adına teşekkür eder, bundan sonra yapacakları çalışmalarda başarılar dilerim.

Asım SOLAK

Sur Kaymakamı ve Belediye Başkan V.

ÖNSÖZ

Toplumların yaşam biçimleri kültürün bir tezahürü ise, o yaşam biçimleri içerisindeki maddî unsurlar da ilgili kültürün maddî yansımalarıdır. Bir taraftan topluma ait maddî kültür unsurlarının devamlılığının sağlanması bir zorunluluk arz ederken diğer taraftan da o maddî unsurları oluşturan manevî değerlerin de korunması gerekmektedir.

Kültür ve kültür varlığının yansıdığı birçok maddî unsurdan bahsetmek mümkündür. Bu unsurlar içerisinde toplumun bütünü en çok ilgilendirenlerden ikisi mimari ve o mimarının şekillendirdiği kent dokusudur. Diyarbakır, mimari ve mimarının şekillendiği kent dokusunu günümüze kadar koruyan kentlerin başında gelmektedir. Kent, bulunduğu bölge itibariyle jeopolitik önemi, ticaret yolları üzerinde yer alması, bu bakımdan üretimli olması tarihte birçok medeniyetin kurulmasına zemin oluşturmuştur. Kültürün ve onun taşıyıcısı konumundaki kültür varlıklarının zaman ve mekân içerisindeki farklılık yaratan çeşitliliği, medeniyetlerin kimliklerinin yansımalarının bir tezahürü olarak kente yansımıştır. Kurulan her medeniyet kendi kültürel çeşitliliğini kente işlemiştir. Diyarbakır ile bir bütün olan ve kenti çevreleyen surlar hem mimari hem de süsleme özellikleri bakımından bu çeşitliliğin en güzel örneklerinden biridir. 2015 yılında UNESCO kültür mirası listesine alınan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri kültürel, mimari ve tarihi özellikleri ile tescillenmiştir. Uzunluğu bakımından dünyanın ikinci sırasındaki Diyarbakır Surları üzerine işlenen bitkisel, geometrik ve figüratif süsleme unsurları işlendiği dönemin kültürel anlayışını dile getirmektedir. Sanatın önemli kollarından biri olan mimariye sunduğu işlevsel boyutunun yanı sıra, genel olarak homojen olan ancak özele inildiğinde birbirinden farklı üslup özellikleri gösteren figüratif süsleme çalışmada kaleme alınmıştır. Çalışmada; doğal koşullar veya insan eliyle hasara uğramış figürlerin benzer örnekleri dikkate alınarak yorumlanmış, kırık ve yıpranmış figürlerin çizimleri yapılarak geçmişten günümüze çok kültürlülüğün muazzam zenginliği olan figürler yorumlanarak tamamlanmıştır. Figüratif süslemenin uygulandığı her bir burç ve kapı üzerinde yer alan figürlerin teker teker betimlemeleri yapıp, ikonografik açıdan çözümlenmelerine gidilmiştir. Surlarda daha önce yayınlarda yer verilmemiş figürler tespit edilmiştir.

Kültür varlıklarının korunması medeniyetlerin kimliğinin oluşmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Kültür varlıklarının korunması, onarılması ve sahip çıkma bilincinin oluşturulmasında asıl amaç bu varlıkların gelecek yeni nesillere aktarılmasıdır. Bu amaçla devletin ilgili organlarının kültürel çalışmaları başta olmak üzere eğitim kurumlarına büyük görev düşmektedir. Dicle Üniversitesi kuruluşundan bugüne başta Diyarbakır olmak üzere bölgemize, ülkemize ve hatta insanlık tarihine ait kültürel varlıkları akademik sorumluluk ve duyarlılıkla ele almış,

güncel bilgi ve yöntemlerin ışığında yeniden üretilerek gelecek nesillere aktarılmasında büyük görev üstlenmiştir. Bu bağlamda sayısız çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri; Dicle Üniversitesi'nin "50. Yıla 50. Kitap Projesi" ile farklı disiplinlerin bir araya gelerek inceleme ve araştırma eserleriyle katkı sunacağı çalışmalardır. "Diyarbakır Surlarında Figüratif Yorumlar" adlı bu çalışma, kültürel zenginliklerimizi gelecek nesillere aktarmanın bir yolu olan inceleme ve araştırma eseri olarak proje içerisinde yer alan çalışmalardan biridir.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde desteklerini esirgemeyen Dicle Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Karakoç'a, Proje Editörü Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız'a, Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğüne (DÜBAP) teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam sürecinde yol gösterici tutumları ve değerli fikirleriyle beni yönlendiren saygı değer hocam Prof. Dr. A. Ali Bayhan'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Konunun şekillenmesinde çokça çalışmalarına başvurduğum, yayınlarından önemli ölçüde katkılar sağladığım sayın Prof. Dr. Canan Parla'ya, fotoğrafların çekiminde bize eşlik eden Diyarbakır Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde görev yapan Arkeolog Resmiye Timur'a, kitaptaki çizimleri yapan ablam Alime Atayev'e ve bu çizimlerin bana ulaşmasında özveri gösteren eşi Hangeldi Atayev'e teşekkür borçluyum.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan, desteğini hiç esirgemeyen, kitaptaki fotoğrafların çekiminde büyük özveri ile çalışan değerli eşim Zülküf Yariş'a, kendilerine ayırmam gereken zamanı bana "hibe" eden çocuklarım oğlum Akif ve kızım Lina'ya teşekkür ederim.

Doç. Dr. Sahure YARIŞ

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	
Diyarbakır'ın Tarihi ve Coğrafyası	3
BÖLÜM 2	
Diyarbakır Surlarının Tarihsel Süreci	7
BÖLÜM 3	
Diyarbakır'da Taş İşçiliği	13
BÖLÜM 4	
Figüratif Süsleme	15
BÖLÜM 5	
Diyarbakır Surlarında Bulunan Figüratif Öğeler	19
5.1. Ejder Figürü	19
5.2. Geyik Figürü	19
5.3. At Figürü	20
5.4. Aslan Figürü	20
5.5. Kartal Figürü	20
5.6. Boğa Figürü	21
5.7. Tavşan Figürü	21
5.8. Akrep Figürü	21
5.9. İnsan Figürü (Kadın-Erkek)	21
5.10. Köpek Figürü	22
5.11. Güvercin Figürü	22
5.12. Doğan Kuşu Figürü	22
5.12. Ceylan Figürü	22
BÖLÜM 6	
Diyarbakır Kale Surları ve Burçları	25
6.1. Dağ Kapı	25
6.2. Tek Beden Burcu	36
6.3. Tek Kapı Burcu	37
6.4. Akrep Burcu	38
6.5. Urfa Kapı	39
6.6. Büyük Selçuklu Burcu	45

6.7. Ulu (Evli Beden, Ben-u Sen) Beden Burcu	54
6.8. Yedi Kardeş Burcu	71
6.9. Melik Şah (Nur) Burcu	80
6.10. Mardin Kapı.....	88
6.11. Lelebikıran Burcu.....	92
6.12. İç kale.....	94
6.13. İç Kale Doğu Yönü	97
DEĞERLENDİRME	100
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	119

KAYNAKÇA

- Akbulut, İ. (1996). Diyarbakır, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları: Diyarbakır.
- Akgöz, N. (2018). Türk Mitolojisinde Grifon, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, (Türk Mitolojisi Final Ödevi), Uşak.
- Akpınarlı, H. F.- Üner, İ. (2017). "İç Anadolu Bölgesi Halılarında Görülen Figüratif Sembol ve Motifler", Art-e Sanat Dergisi, C.10, S.20, s. 630-651.
- Alptekin, C. (1991). "Artuklular", TDVİA, C.III, İstanbul, 1991, s.415-418.
- Alsın, Ş. (2005). Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Altun, A. (1978). Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altun, A.- Ermiş, Ü. M. (2011). "Diyarbakır İç Kale Artuklu", Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi, (Editör İrfan Yıldız), Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat yayınları, Diyarbakır, s. 123-140.
- Arslan, R. (1999). "Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu", Diyarbakır Müze Şehir, İstanbul, s. 80-107.
- Aslanapa, O. (1971). "Diyarbakır Sarayı Kazasından İlk Rapor", Türk Arkeoloji Dergisi, S. 11, s. 10-18.
- Baş, G. (2013). Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayat, F. (2013). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bayhan, A. A. (2004). "Diyarbakır ve Çevresindeki Eyyubi Esrelerinden Örnekler", I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu (20-22-Mayıs 2004) Bildirileri, Diyarbakır, s.323-385.
- Bayhan, A. A. (2013). "Eyyubiler Döneminde Silvan Ulu Camii (Selahaddin Eyyubi Camii) Onarımı", Diyarbakır Ansiklopedisi, C.2.
- Berchem, M. V. (2015). "Diyarbakır İslam Epigrafisi ve Tarihi Üzerine Materyaller", Amida, (Haz. Şeyhmus Diken), Diyarbakır: Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (1996). Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, C. I, Ankara: Diyarbakır Belediyesi Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (1995). "Diyarbakır Tarihine Kısa Bir Bakış", Kültür ve Sanat 28, Ankara.
- Beysanoğlu, Ş. (1999). "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", Diyarbakır Müze Şehir, İstanbul.
- Boran, A. (2001). Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Boran, A. (2011). "Diyarbakır Kalesi", Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi, (Editör İrfan Yıldız), Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat yayınları, Diyarbakır, s. 77-122.
- Boran, A.- Aykaç, R. (2019). "Yeni Araştırmalar Bağlamında Diyarbakır Kalesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 42, Konya, s. 273-282.
- Çaycı, A. (2002). Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çeşmeli, İ. (2015). "Kök Türklerde İkonografik Açıldan Kuş Figürleri", Art-Sanat Dergisi, C.4, S.4, s.67-80.
- Çevik, A. (2002). "XII. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Türkmen Beyliği Yınaloğulları", Türkler, C. VI, Ankara, s. 491-495.
- Çevik, A. (2002). "XI-XIII yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (1991). Erken Devri Türk Sanatındaki Hayvan Tasviri Geleneğinin Uygurlardaki Devamı Üzerine Notlar, Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan, Ankara.
- Çoruhlu, Y. (2017). Türk Mitolojisinin Ana Hatları, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Dağtekin, E. E. (2018). "Coğrafi İşaret Olarak Diyarbakır Bazalt Taşı ve Tescili", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.17, S. 66, s. 851-860.
- Dalkıran, A.- Özmen, A. F. (2019). "Çağdaş Türk Resminde Güvercin Temsine Dair: Kadir Şişginoğlu Örneği", XII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri, Konya, s. 289-293.
- Darkot, B. (1945). "Diyarbakır", TDİA, C. III, İstanbul, s. 601.
- Daşdağ, E. (2012). "Diyarbakır Surlarındaki Sembolik Motiflerin Geleneksel El Sanatlarına Yansıması", Uluslararası Diyarbakır Surları Sempozyumu, Diyarbakır, s. 175.

- Değertekin, H. (1999). "Diyarbakır Surlarının Bugünkü Durumu", Diyarbakır: Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 179-193.
- Değertekin, H. (2001). "Dünden Bugüne Diyarbakır Surları", I. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, 27-28 Ekim 2000, Ankara, s. 23-30.
- Demiralp, Ç. D. (2016). MÖ II. Binde Anadolu'ya Ait Kartal Tasvirleri, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay.
- Denizmen, S. (2021). "Mevlânâ'nın Divânında "Kut'lu Ceylan Motifi", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.27, İstanbul, s. 213-238.
- Diğler, M. (2004). "Diyarbakır'da Artuklu Dönemine Ait İnsan ve Hayvan Figürlerinin Plastik Ögeleri", I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, s. 90.
- Diğler, M. (2011). "Diyarbakır Surlarında Kullanılan Motifler", Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi, (Editör İrfan Yıldız), Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat yayınları, Diyarbakır, s. 601-618.
- Diyarbakırlı, N. (1972). Hun Sanatı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dursun, A. (2022). Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya Erken Devir Türk Sanatında Geyik Figürleri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Durukan, A. (2001). "Anadolu Selçuklu Döneminde Bani-Sanatçı İlişkileri", Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları, (Editörler Mustafa Denктаş-Yıldırım Özbek), Kayseri Büyükşehir Belediyesi Personel ve Eğitim Daire Başkanlığı Kültür Yayınları No: 36, Kayseri, s. 262, 272.
- Duymuş Florioti, H. H. (2014). "Eski Kültürlerde Köpeğin Algılanışı: "Eski Mezopotamya Örneği", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.33, S.55, Ankara, s. 45-70.
- Erdem, İ. (2002). "Doğu Anadolu Türk Devletleri", Türkler, C.IV, Ankara, s. 417-419.
- Ergun, P. (2011). "Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, S.60, s.281-312.
- Ersoy, N. (2000). Semboller ve Yorumları, İstanbul: Zafer Matbaası.
- Esin, E. (1978). İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Esin, E. (2004). Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Ezrak, İ. (1975). Mervani Kültür Tarihi, (çev.: M. Emin Bozarlan), İstanbul: Koral Yayınları.
- Gabriel, A. (1940). Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale, Paris.
- Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Boğa Kabartmaları", Belleten XXXIV, S. 133-136, Ankara, 1970, s.83-120.
- Göyünç, N. (1969). "Kanuni Devri Başlarında Güneydoğu Anadolu", Tarih Dergisi, S. 23, İstanbul, s. 61-74.
- Göyünç, N. (1999). "Diyarbakır", TDVİA, İstanbul, s.464-466.
- Gülgen, H. (2013). Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Tarihi, Bursa: Emin Yayınevi.
- Gündoğdu, H. (1979). Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Gündoğdu, H. (2006). "Tokat Paşa Hanında Kabartmalı Bir hayvan Sembolizmi", Anadolu Arkeolojisine Katkılar 65. Yaşında Abdullah Yayıncı'ya Sunulan Yazılar, (Yayına Haz.: Turan Takaoğlu), Hitit Color, İstanbul, s. 329-334.
- Güven, M. (2003). "Oğuz Kağan Destanında Hayvanlar", Milli Folklor, 8 (57), s. 82-91.
- Hançerlioğlu, O. (1993). Dünya İnançları Sözlüğü, Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hasol, D. (2014). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Hooke, S. H. (1993). Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hiti, Musevi, Hristiyan Mitosları), İmge Kitabevi, Ankara.
- <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/MA%C4%9EARA-ES%C4%B0MLER%C4%B0-40-B%C4%B0N-YIL-%C3%96NCES%C4%B0NDEN-B%C4%B0ZE-ULA%C5%9ETI-TEMMUZ-2012.pdf>. Prof. Dr. Ural Akbulut/ ODTÜ Kimya Bölümü
- https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/zuhar.yasar/129928/Anadoluda_Selcuklu_Sanati_-_Gonul_Oney (Anadolu Selçuklu Sanatı/Prof. Dr. Gönül Öney). Erişim Tarihi: 24.08.2022
- İlhan, M. (2001). "Artuklular ve Siyasi Faaliyetleri", I. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, Ankara, s. 113-141.
- İzgoer, A. Z. (1999). Diyarbakır Salnameleri (1869-1905), C. 3, İstanbul, s. 3, 48-55.
- Kahveci, A. E.- Kadayıfçı, A. (2013). "Diyarbakır Yöresi Bazalt Taşının Yapısal Özelliklerinin İncelenmesi", SDU International Technologic Science, Vol. 5, No 3, December, p.57.

- Kuruyazıcı, H. (1997). "Diyarbakır", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.I, İstanbul, s. 461.
- Lewin, R. (1995). Modern İnsanın Kökeni, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Mercin, L. (2004). "Diyarbakır'daki Geleneksel Türk El Sanatları Örneklerinden Taş İşçiliği Üzerine İncelemeler", I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır, s. 122.
- Mutlu, G. (2019). "Antikçağ Kolkhis'te Boğa Figürü", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, S.41, s. 62-79.
- Mülayim, S. (1984). "Plastik Sanatlarda Anlatım Biçimleri ve Üslup", Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi, S. 3, İzmir, s. 97-114.
- Mülayim, S. (2015). Türk Sanatında İkonografik Dönüşümler Değişimin Tanıkları, İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Ögel, B. (1971). Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (2014). Türk Mitolojisi, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (2014). Türk Mitolojisi, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Oktay Çerezci, J. Ö. (2020). "Türk Sanatında Ejder Ve Su Birlikliği", Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 4, S. 2, s. 207-227.
- Öney, G. (1969). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü", Anadolu, S. 13, Ankara, 1969, s. 1-42.
- Öney, G. (1969). "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri", Belleten, C.33, S. 130, s. 171-192.
- Öney, G. (1969-1970). "Anadolu Selçuklularında Heykel, Figürlü Kabartma ve Kaynakları Hakkında Notlar", Selçuklu Sanatı Araştırmalar, C. 1, Ankara, s. 183-185.
- Öney, G. (1970). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Boğa Kabartmaları", Belleten XXXIV, S. 133-136, Ankara, s.83-120.
- Öney, G. (1972). "Anadolu Selçuk Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal", Malazgirt Armağanı, Ankara, s. 139-172.
- Öney, G. (1984). "Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuk Saray Süslemelerine Akisleri", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, C. III, İzmir, s. 127-130.
- Öney, G. (1992). Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öney, G. (2000). "Emevi Sarayında İslam Sanatının İlk ve Son Çıplak Heykelleri", P Dergisi, Sanat, Kültür, Antika, S. 18, İstanbul, s. 60- 67.
- Öney, G. (2008). "Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde kadın", Sanat Tarihi Dergisi, S. 17, İzmir, s. 55-75.
- Özbek, Y. (2002). Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi 423.
- Özdoğan, M. (2007). "Neolitik Dönem Günümüz Uygarlığının Temel Taşları", 12000 Yıl Öncesi Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem, Yapı Kredi Yayını, İstanbul, s. 21-35.
- Özer, R. T. B. (2014). Karikatürize Edilmiş Seramik Boğa Figürleri, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu), Ankara.
- Özgan, R. (2020). "Antik Çağ'dan Günümüze Çift Başlı Kartal: Anlamı, Yorumu ve Propagandası", Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi, C. 3, s. 98-125.
- Özkan, H. (2006). "Tortum Haho (Hahuli) Manastırı ve Türk Sanatıyla Olan İlişkileri", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 6, Erzurum, s. 161-181.
- Parla, C. (1990). Türk-İslam Şehri Olarak Diyarbakır, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Parla, C. (2005). "Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi", ODTÜ MFD, S. 22, C. 1, s. 57-84.
- Parla, C. (2015). "Diyarbakır Artuklu Dönemi Urfa Kapısı'nın Figürlü Kabartmalarına İkonografik Yaklaşım", Turkish Studies, C. 10, S. 6, s. 763-788.
- Parla, C. (2016). "Diyarbakır Surlarının Artuklu Dönemi Figürlü Kabartmaları", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 4, S. 33, s.1-23.
- Parla, C.- Tuncer, O. C. (2016). Yazıtları ve Betimlemeleriyle Diyarbakır Surları, Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları: 17.
- Rezaeiyyeh, Y. A. A. (2015). İfade Olarak Figür, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Sarı, İ. (1996). Şehrimiz Diyarbakır, İstanbul: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Selçuk, K.- Yurttaş, H. (2020). "Doğu Karadeniz Bölgesi Dokumalarında Tespit Edilen Figürlü (Hayvan/İnsan) Motifler Üzerine Bir Deneme", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, C.26, S.45, s. 558-569.

- Sevgen, N. (1959). Anadolu Kaleleri, C. I, Ankara: Doğu Matbaası.
- Sevgen, N. (1982). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Sivrioğlu, U. T. (2013). "Emevi Saray Tezyinatında Kullanılan Antik Figürler", *History Studies*, S. 5, C.3, s. 191-205.
- Sönmez, K.& Yılmaz, H. A. (2019). "Çift Başlı Kartal Motifinin Türk Sanatındaki Yeri ve Çağdaş Giysi Tasarımlarına Yansımaları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.12, S. 28, s. 1151-1167.
- Sözen, M. (1971). Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul: Diyarbakır'ı Tanıtım ve Turizm Derneği Yayınları.
- Sözen, M.- Tanyeli, U. (2001). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sumer, F. (1991). "Akkoyunlular", *TDVİA*, C.II, İstanbul, s. 272.
- Şahin, C. (2001). Türklerde Ejder ve Simurg Motiflerinin Grafik Gelişimi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Eğitimi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Şahin, Ö. (2010). Figüratif Heykel Sanatında İnsan Bedeninin Kurgusal Dönüşümünün Kişisel Yaklaşımlar Üzerinden Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- Şeşen, R. (1995). "Eyyubiler", *TDVİA*, C.12, İstanbul, s. 20-31.
- Tekçe, E. F. (1993). Pazırık Altaylardan Bir Halimin Öyküsü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tufantoz, A. (2005). Ortaçağda Diyarbakır Mervanoğulları / 990-1085, Ankara: Aça Yayınları.
- Tuncer, A. (2012). Anadolu Türk Dönemi Sanatında Aslan Figürü, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Tuncer, O. C. (1990). "Taşın Bezeme Şekli Üzerine Düşünceler", VII. Vakıf Haftası, Ankara.
- Tuncer, O. C. (2001). "Diyarbakır Kent Kimliği", Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, 27-28 Ekim 2000, Ankara, s. 164.
- Tuncer, O. C. (2012). Diyarbakır Surları, Ankara: Diyarbakır Valiliği Yayınları.
- Turan, Ç. (2014). Artuklu Dönemi Tarihi Yapılarındaki Figürlü Süslemeler Ve Orta Asya Kültürünün Etkileri, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Batman.
- Uraz, M. (1994). Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- Uykur, R. (2017). Madenden Yansıyan Tarih Artuklu Sikkeleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Uysal, G. (2011). "Mağara Sanatı", 5. Ulusal Speleoloji Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 18-21 Mart 2011, s. 34-47.
- Ünal Karaarslan, N. (1997). "Hamdaniler", *TDVİA*, C. 15, İstanbul, s.446-447.
- Ünal, M. A. (1994). "XVI-XVII. Yüzyıllarda Diyarbakır Eyaletine Tabi Sancakların İdari Statüleri", X. Türk Tarih Kongresi, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.V, Ankara, s. 2211-2220.
- Vural, H. (2015). "Türk Sanatında At Figürüne İki Örnek", Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, C.2, S.1, Ankara, s. 29-48.
- Yarış, S. (2022). "Diyarbakır (Merkez) Artuklu Sanatı'nda Figüratif Süsleme", 2nd International Archeology, Art History and Cultural Heritage Congress, Şanlıurfa, s.147-181.
- Yavuz Helimoğlu, M. (2013). Diyarbakır Efsaneleri, 5. Baskı, Eğiten Kitap, Ankara.
- Yıldırım, M. (2013). "Kaybolmakta Olan Geleneksel El Sanatları, Diyarbakır Mimarisinde Taş İşçiliği", Diyarbakır Geleneksel El Sanatları, C.2, (Editörler: Kenan Haspolat- F. Evren Daşdağ), Korza Yayıncılık, Ankara, s. 194-203.
- Yıldırım, S. (2003). "Aslan-Boğa Mücadelesi Kompozisyonu", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, S.43, C. 2, Ankara, s. 1-18.
- Yıldız, İ.- Öztürk, Ş. (2016). Diyarbakır Surları, Diyarbakır Valiliği, Ankara.
- Yılmazçelik, İ. (2001). "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Diyarbakır Kalesi ve Diyarbakır Surları", I. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, 27-28 Ekim 2000, Ankara, s. 30-48.
- Zoroğlu, U. (2010). Hitit Sanatında Sfenks, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay.